

УДК 811.161.2(092) 655.4(477)»19»

**ЗАБУТА ПОСТАТЬ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ:
ЛЕКСИКОЛОГІЧНА, РЕДАКТОРСЬКА ТА ПЕРЕКЛАДАЦЬКА
СПАДЩИНА ВІКТОРА ДУБРОВСЬКОГО**

Х. А. Астапцева

*Національний університет «Львівська політехніка»,
вул. Під Голоском, 19, Львів, 79020, Україна*

Стаття присвячена проблемі системного виключення Віктора Григоровича Дубровського (1876 — після 1943?) з наукового дискурсу внаслідок сталінських репресій, які спричинили тривале замовчування його вагомego внеску у лексикографію, наукове редагування та перекладознавство. Реконструйовано науково-біографічний портрет Віктора Григоровича Дубровського як автора національно-політичного трактату про автономію України, укладача та упорядника першої україномовної кулінарної книги на теренах Наддніпрянщини, лексикографа, редактора наукової мови, рецензента та перекладача. Уперше введено в науковий обіг раніше вилучені та невідомі праці, розшифровано низку криптонімів дослідника. Складено найповнішу на сьогодні бібліографію з 47 позицій, що значно розширює доступ до джерел і дозволяє краще осмислити масштаб наукової спадщини В. Г. Дубровського. Усунено історичні спотворення у біографічно-бібліографічних даних, що стосувалися Віктора Григоровича та Василя Васильовича Дубровських і ускладнювали атрибуцію спадщини першого.

Ключові слова: Віктор Григорович Дубровський, Василь Васильович Дубровський, З. Клиновецька, лексикографія, наукове редагування, репресована література, атрибуція друкованих видань, «Книгарь: літопис українського письменства».

Постановка проблеми. Попри вагомий внесок Віктора Григоровича Дубровського у розвиток української лексикографії, перекладознавства та наукового редагування його ім'я внаслідок репресій радянського тоталітарного режиму на тривалий час зникло з наукового дискурсу. Системне замовчування, вилучення праць Дубровського з бібліотек, а також відсутність належної академічної уваги призвели до того, що й сьогодні постать ученого залишається малознаною, а його доробок — недостатньо вивченим.

Дослідження ускладнюється і через плутанину в біографічних та бібліографічних даних: Віктору Григоровичу Дубровському (1876 – після 1943?) часто приписують наукову спадщину його однофамільця – історика, архівіста, тюрколога Василя Васильовича Дубровського (1897–1966). Ця плутанина, що простежується навіть у наукових, архівних та бібліографічних джерелах, значно ускладнює реконструкцію наукової біографії В. Г. Дубровського та точну атрибуцію його численних праць.

На тлі зростання зацікавлення історією українського мовознавства та процесами формування української філологічної традиції першої третини ХХ ст. постає гостра потреба в ґрунтовному вивченні наукової, редакторської, перекладацької та громадської діяльності Віктора Дубровського. На особливу увагу заслуговують його лексикографічні праці – зокрема, московсько-українські, технічні й термінологічні словники, а також його активна участь у мовному нормуванні та редагуванні фахових і масових видань.

Значна частина цих текстів уперше вводиться до наукового обігу саме в межах цього дослідження. Стаття покликана не лише висвітлити маловідомі сторінки біографії науковця і чітко розмежувати його спадщину з доробком В. В. Дубровського, а й сприяти поверненню імені Віктора Григоровича Дубровського у дискурс національної наукової пам'яті.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Наукова спадщина Віктора Григоровича Дубровського до сьогодні вивчена недостатньо. Спеціальні академічні студії, присвячені його діяльності, з'явилися лише в останні десятиліття. Серед них варто виокремити дослідження О. Ляшенка, присвячене фразеологічній спадщині Дубровського у світлі сучасної теорії перекладу (2009) [1], а також розвідку Л. Томіленко та О. Рабулець, де докладно проаналізовано склад і структуру «Словника московсько-українського» (2015) [2]. Доречно згадати і передмову П. Гриценка до перевидання «Словника...» у серії «Лексикографічна спадщина України» (2013) [3], що містить короткий, але ґрунтовний огляд наукового внеску Дубровського.

Окремі біографічні відомості наведені в Енциклопедії Сучасної України (стаття Й. О. Дзендзелівського) [4], у довіднику М. Кутинського («Некрополь України», 1991) [5], а також у книзі «Злочин = Crime» (2003) [6]. У стенографічному звіті процесу СБУ (1931) [7] вміщено протоколи допитів, які дають уявлення про репресії, що зумовили подальше забуття імені вченого. Вивчення сприйняття словників Дубровського сучасниками розкриває складну рецепцію його праць. Так, А. Ніковський у рецензії (1917) критично вважав «Московсько-українську фразеологію» «підручною книжкою, що вводила б у курс української мови» [8].

Високу оцінку словникам давав також В. Чапленко (1970) [9, с. 258-259, 315-316], на відміну від Л. Горецького (1963) [10, с. 38] та М. Рильського (1987) [11, с. 356-357], чий оцінки мали ідеологічно зумовлений негативний характер. Особливу цінність становлять мемуарні та епістолярні свідчення: Н. Біличенко у листі 1967 р. схвально згадувала словники Дубровського [12, с. 110-111], а Б. Антоненко-Давидович у спогадах (1999) описував обставини його арешту і заслання [13, с. 450-460],

Джерельну базу дослідження суттєво розширюють архівні та бібліографічні матеріали, зокрема: «Зведений покажчик застарілих видань» (1954) [14], «Спецфонд Книжкової палати України» (2003) [15], «Бібліографічний покажчик відсутніх [...] видань» (2010) [16], а також згадки про конфіскацію видань у «Народному ілюстрованому календарі "Просвіти"» (1911) [17]. Ці документи підтверджують вилучення словників Дубровського з бібліотечних фондів і свідчать про системне знищення або приховування його праць.

Не менш важливими є рецензії та рекламні оголошення у періодиці 1910–1920-х років, зокрема у «Книгарі» (1917–1920) [18; 19; 20], що містять як критичні, так і позитивні згадки про словники Дубровського. Вони також засвідчують його участь у роботі Товариства «Час», разом із дружиною, як активного учасника українського видавничого процесу.

З фрагментарності джерел стає очевидним, що ім'я Віктора Дубровського протягом десятиліть перебувало поза межами наукового дискурсу через репресивну політику радянської влади. Багато видань, у яких він виступав як укладач, редактор, автор або перекладач, були вилучені з обігу, а частина його праць втрачена або неправильно атрибутована.

У зв'язку з цим актуальним і необхідним стало звернення до джерел епохи – публікацій сучасників, архівних документів, рецензій та бібліографічних показників. Задяки їх комплексному залученню з'явилася можливість уперше ввести до наукового обігу значну частину праць Віктора Григоровича Дубровського, атрибутувати його спадщину та окреслити реальний масштаб його наукової й культурної діяльності.

Мета статті. Метою даної статті є введення до наукового обігу раніше вилучених з обігу радянською владою праць Віктора Григоровича Дубровського, атрибутованих на основі архівних, бібліографічних та довідкових джерел, зокрема каталогів репресованої літератури Книжкової палати України імені Івана Федорова та фондів Національної наукової бібліотеки України імені В. І. Вернадського. У фокусі дослідження – осмислення редакторського, авторського, лексикологічного та перекладацького доробку Віктора Дубровського, його внеску в українське мовознавство першої третини ХХ ст. Важливою складовою є також розмежування наукової спадщини Віктора Григоровича Дубровського та його сучасника й однофамільця Василя Васильовича Дубровського, з метою усунення наявної в академічному та бібліографічному просторі плутанини, яка ускладнює реконструкцію наукової біографії кожного з них. Стаття спрямована на реабілітацію малознаної постаті в історії української культури та повернення імені Віктора Дубровського в науковий дискурс.

Виклад основного матеріалу дослідження. Народився Віктор Григорович Дубровський 7 червня 1876 року в місті Фастів на Київщині. Здобувши вищу освіту в Київському університеті Святого Володимира, він рано визначився зі своїм життєвим і науковим покликанням – служінням українській мові, її розвитку, кодифікації, нормуванню та захисту. Формування національного світогляду дослідника відбувалося в умовах системного утиску української культури та мови, які десятиліттями зазнавали репресивного тиску з боку російської імперської влади.

Саме у таких умовах у 1909 р. у видавництві «Час» Віктор Дубровський з редакторською допомогою Івана Стешенка випустив свій перший «Українсько-російський словник», що згодом, у 1914, 1917, 1918 роках, був перевиданий під назвою «Словник українсько-московський».

Віктор Дубровський укладав словник з чіткою метою – «допомогти тим, хто хотів би познайомитися з українським письменством, але мало знає, або й зовсім не

знає української мови [21, с. 3]. Відтак «в словник увійшли найбільш уживані або малозрозумілі слова» (для цього Дубровський скористався словниками Поповича, Тимченка, Уманця та Спілки, а також першими двома томами Б. Грінченка) а сам матеріал був вибраний переважно з літературних творів. Водночас автор чітко вказує, що його словник мав суто практичний характер, і тому «ми взагалі не вміщали назв граматичних категорій та пояснення слів прикладами: для читача, якого ми мали на увазі, вони б, мало й придалися» [21, с. 3]. Тобто він і не планував створити вичерпний словник, охопивши всю лексику української мови. Це підтверджує і його заява: «В нашому словнику, можливі, звичайно й пропуски, але дати повний словник ми й не мали на меті» [21, с. 3].

Процес укладання словника не був простим. Іван Стешенко, відомий мовознавець і редактор, мав велику кількість матеріалів зі свого власного словника, який він готував на конкурс журналу «Кіевская старина», проте не отримав премії, і словник не був виданий. У зв'язку з цим Стешенко вирішив передати свій цінний лексикографічний матеріал Дубровському, щоб він не пропав даремно. Цей факт підтверджує і Н. Біличенко [12, с. 110-111]. Деякі неофіційні джерела зазначають, що Іван Стешенко спалив свій словник і не передавав Віктору Дубровському ніяких матеріалів. Постає закономірне питання: чому тоді у випускних даних словника Дубровського Іван Стешенко зазначений як його редактор?

Водночас, незважаючи на допомогу та багатий матеріал, словник Дубровського вже у рядянську добу зазнав критики через організацію матеріалу та відбір лексики. Л. Горещкий зазначає, що словник «був складений, очевидно, наспіх, без належного досвіду і не міг задовольнити потребу в масовому практичному словнику» [10, с. 38]. І далі: «У Дубровського теж багато вузьких західноукраїнських лєокалізмів («трач», «астряб»), є слова в різних варіантах («паляц» і «палац»), перекручення чужомовних слів («єднорал»), західно-українське оформлення чужомовних слів («герезия»)» [10, с. 258-259]. Не обійшлося і без критики за відсутність стандарту в доборі слів і їх вживанні. Багато хто звертав увагу на наявність різних варіантів одного і того ж слова, що могло ввести користувачів в оману.

Незважаючи на всі недоліки, словник Дубровського мав велике значення, оскільки відповідав нагальним потребам мовної ситуації в Україні на початку ХХ ст. Це був не лише науковий і культурний прорив, а й вчинок, який став важливим етапом у боротьбі за права української мови. Показово, що словник опинився під цензурою того часу: під час ревізій у 1910 р. він потрапив до списку видань, що підлягали забороні. Як згадується в «Народному ілюстрованому календарі «Просвіти»: «А коли у Києві у цвітні 1910 р. були труси (ревізії) в деяких Українців, то поліція позабирала й такі книжки, як «Українсько-російський Словник» Дубровського, то що» [17, с. 246].

Враховуючи цей попередній досвід, Віктор Дубровський, який добре орієнтувався у тогочасному законодавстві у сфері видавничої справи, свій наступний проєкт – першу україномовну кулінарну книжку на теренах Російської імперії «Страви й напитки на Україні» – видав в рамках Положення «Про авторське право» від 20 березня 1911 р. під псевдонімом З. Клиновецька. Він чітко процитував у

передмові норму закону: «Право перекладу лишається за впорядчицею на підставі статті 33-ої закону 20 березня (марта) 1911 року» [22, с. 2].

Книжка «Страви й напитки на Україні» не лише популяризувала українські національні традиції, а й активно збагачувала лексикон масового споживача питоною українською кулінарною термінологією, що, до речі, могло стати причиною політичних репресій. На звороті титульного аркуша було зазначено українську фонетику, що відображало прагнення автора зберегти автентичність мови та, відповідно, українського культурного контексту.

Як це не дивно, але видання кулінарної тематики було ідеологічно небезпечним для влади того часу, адже, по суті, пропагувало відкритий націоналізм: «Про потребу цієї книги не доводиться багато говорити, – пише «авторка» в передмові, – на нашу думку, вона має таке саме право на існування, як подібні книжки, писані іншими мовами. Але позаяк одно з завдань українців нашого часу єсть націоналізування свого життя, то, крім часто практичної мети, ця книга має бути одним з тих дрібних елементів, що сприяють повноті цілого в справі націоналізації» [22, с. 2]. З огляду на це, публікація під псевдонімом З. Клиновецька дозволила Віктору Дубровському обійти суворі цензурні обмеження і уникнути переслідувань. За словами Г.Довгань, «правова охорона поширювалася на твори, опубліковані анонімно або під псевдонімом» [23, с. 65], і це було важливою гарантією для автора, оскільки навіть сама ідея національного піднесення, яке пропагувала книжка, була суперечливою в умовах імперського контролю. Використання псевдоніма допомогло зберегти видання від можливих репресій, які, ймовірно, були б неминучими, якби її автор був зазначений безпосередньо. Завдяки цьому стратегічному маневрові «Страви й напитки на Україні» перевидавали ще й у 1913 та 1918 роках.

Особливе значення мала і вказівка на місце видання – «Київ-Львів». У час, коли частина України перебувала у складі Австро-Угорщини, а частина – Російської імперії, вказівка подвійного місця видання могла створити певну правову та політичну амортизацію для книги, полегшуючи її розповсюдження і водночас зменшуючи ризики цензури та політичних репресій, адже в Австро-Угорщини був інший рівень цензурної свободи.

Щодо цитування норм закону в передмові, то це було ще одним підтвердженням, що Віктор Дубровський добре орієнтувався у правових питаннях. Стаття 33 закону 1911 року встановлювала, що виключне право на переклад належить автору протягом 10 років після публікації оригіналу. Таке покликання на відповідну норму у передмові не лише підтверджувало авторське право Дубровського на переклад, а й було важливим для захисту його праці від несанкціонованого використання або перекладу без його дозволу¹.

У 1917 р. Віктор Дубровський долучився до редакційної команди критико-бібліографічного часопису «Книгарь», що його видавало Товариство «Час» у Києві. Це видання ставило собі за мету всебічне інформування про діяльність українських видавництв, оцінювання нових книжкових публікацій, а також формування орієнтирів у читачькому просторі. Як зазначено у рекламному повідомленні на звороті

¹ Особливості видання та атрибутування кулінарної книги Віктора Дубровського «Страви й напитки на Україні» є предметом нашого подальшого дослідження.

грудневого випуску за 1917 рік, серед авторів «Книгаря» поруч з іменами відомих українських письменників, літературознавців та критиків згадується і Віктор Дубровський [18, с. 235]. Разом із дружиною, музикознавицею Ніною Дубровською-Трикулевською, він активно долучався до наповнення часопису рецензіями та оглядами нових видань. За архівними свідченнями, Дубровський залишався у складі авторського колективу аж до припинення виходу журналу – 1920 р. [19, с. 118; 20, с. 1978]. Його участь у «Книгарі» засвідчує професійну зацікавленість у розвитку українського книговидання, а також прагнення формувати критичну традицію в гуманітарному просторі доби.

Саме в «Книгарі» Віктор Дубровський познайомився із Сергієм Єфремовим – знайомство, яке згодом відіграло фатальну роль у його житті: за звинуваченням у сфабрикованій справі так званої «Спілки визволення України» (1929–1930) обоє були ув'язнені.

Варто пам'ятати, що редакторська діяльність Дубровського припала на драматичний період української історії. Цензурний тиск, переслідування інтелігенції, арешти, заборона українського друку – усе це створювало вкрай несприятливе тло для культурної праці. На такому тлі навіть короточасне існування часопису «Книгарь» видається героїчним актом культурного спротиву. Та не менш суттєво впливали на робочу атмосферу і внутрішні напруження. У ч. 4 «Книгаря» за 1917 рік А. Ніковський опублікував різко критичну рецензію на працю Дубровського «Московсько-українська фразеологія» [8, с. 200-204]. Лінгвістична критика Ніковського, який сам мав амбіції у сфері лексикографії і згодом уклав «Українсько-російський словник» (1927), виявилася для Дубровського настільки болісною, що від наступного випуску він перестав публікуватися під власним іменем.

У подальших номерах «Книгаря» рецензії В. Дубровського вже з'являлися суто під криптонімами: В. Дик-ий, В. Дикий, В. Д-кий, В. Диканський, В. Дик-ий тощо. Перша його рецензія після цього випадку з А. Ніковським з'явилася у «Книгарі» аж через два числа, і то лише під псевдонімом, та у нехарактерній для звичної літературно-критичної діяльності Дубровського рубриці «Театр і п'єси» за 1918 рік (ч. 7) – на п'єсу Л. Ельського «Весняної ночі» [24, с. 412-413]. Усього за час співпраці з «Книгарем» він опублікував 22 рецензії, зокрема на твори Ф. Матушевського, М. Злобинцева, М. Грушевського, І. Косинина, Т. Шевченка, М. Федоренка, Й. Маєвського, І. Рекуна, Г. Банга та ін. (Книгарь. 1917–1919. Ч. 1–20).

Рецензування праць, що торкалися питання української автономії – «Переяславська Умова України з Москвою 1654 року» М. Грушевського, «Права національних меншостей» Ф. Матушевського, «Автономія України» М. Злобинцева, – стало для Віктора Дубровського безпосереднім інтелектуальним імпульсом до створення власного публіцистичного трактату. У 1917 р. у видавництві «Січ» побачила світ брошура «Чи є в нас по закону автономія?»: вона вийшла анонімно, однак авторство Дубровського вдалося встановити за списком його праць, наведеним на звороті титульного аркуша [25]. У цьому творі Дубровський, спираючись як на історико-правові аргументи, так і на політичну публіцистику доби, обґрунтовує легітимність української автономії, зокрема на підставі Переяславської угоди

1654 р. Автор підкреслює, що союз з Московським царством мав форму персональної унії, а отже, з відреченням Миколи II від престолу Україна де-юре повертає собі незалежність. Дубровський не лише критикує політику Тимчасового уряду, а й з пристрасною публіцистичною силою захищає право українського народу бути господарем на власній землі. Його позиція поєднує історичну свідомість, правову аргументацію і політичну волю, що було характерним для активного крила української демократичної інтелігенції в умовах революційних трансформацій 1917 р. Брошура була швидко вилучена з обігу як ідеологічно небезпечна і потрапила до спецфонду радянської цензури [15, с. 15]. Нині вона зберігається у фонді реабілітованої літератури Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (РЛ № 40).

У 1917 р. Віктор Дубровський опублікував «Московсько-українську фразеологію» – практичний підручник до вивчення української мови, покликаний допомогти інтелігенції подолати русифіковані мовні шаблони та перейти до природного українського мовлення. У передмові до видання автор окреслює мету своєї праці як «допомогу всім, хто охочий пильнувати чистоти нашої мови, котра може засмітитися силою силенною усяких москалізмів та полонізмів», бо «коли інтелігенти українські пробують писати українською мовою, то їм, що думають по московському, доводиться московські фрази перекладати українськими словами і виходить мова не українська, а московська» [26, с. 5-6]. Підкреслюючи, що «мова – це ж підвалина нашого життя», Дубровський вважає її свідоме формування складовою національного будівництва: «Україна певною ходою простує до власного державного життя. Націоналізація цього життя стоїть на черзі дня» [26, с. 5-6]. Він також чесно визнає обмеження своєї роботи: «При укладанні цієї книги я перебував в такому місті, де не було ніяких літературних та етнографічних матеріалів... книга ця, на превеликий жаль, не вичерпує і сотої частини того багатства, що ховає в собі українська мова» [26, с. 9].

Попри заявлену практичність і безпретензійність, підручник викликав як захоплення, так і критику. Один із рецензентів, уже згаданий А. Ніковський, зауважив: «Були очевидно і матеріяли, і велика охота, і працювитість В. Дубровського... але книжка має тільки одну хибу, але зате хибу органічну, яка й зводить на нівець і працю, і наміри, і лишає одне прикре і велике непорозуміння: в роботі В. Дубровського не було методу» [8, с. 201]. Натомість у листі 1967 р. літературознавиця Н. Біличенко захоплено пише про цей словник як про «унікальний», «ціннющий матеріалом», що допомагав «вигорнути сміття з теперішньої літературної мови»; вона ж повідомляє, що, за свідченням сучасників, словником користувався Григорій Кочур під час перекладу «Декамерона» [12, с. 110-111].

За сучасною науковою оцінкою, лексикографічна праця Дубровського є важливою спробою систематизації фразеологізмів у добу активного державотворення. Так, дослідниця О. Ляшенко пише, що автор «вдало вирішив основні різновиди проблем при перекладі фразеологічних одиниць», подав «широкі синонімічні ряди для вживання фразеологічних одиниць у різних контекстах», водночас визнаючи недоліки, пов'язані з неповнотою матеріалу [1, с. 257-258].

Таким чином, «Московсько-українська фразеологія» постає не лише як лексикографічна праця, а й як програмний мовно-національний маніфест, спрямований проти тривалого імперського нашарування в мовній свідомості української інтелігенції початку ХХ століття.

У 1918 р., працюючи в Міністерстві шляхів Української Народної Республіки, Дубровський не полишав наукової роботи – активно готував рецензії для журналу «Книгарь» та перевидавав власні словники. Як зазначає О. Ляшенко, «у 1917 та 1918 виходять чергові перевидання „Українсько-російського словника” та „Словника московсько-українського” Віктора Дубровського» [1, с. 253]. Ці праці не залишилися поза увагою фахівців. Професор А. Лобода у 1918 р. високо оцінив обидва словники: «Що-до словників українського-російських, то тут д. Дубровський панує майже без конкурентів; його словник, складений ще за старі часи, має тепер вже шосте видання, хоч зміст його теж не зовсім упорядковано» [27, с. 911].

Інтерес до цих праць був надзвичайний. В. Чапленко свідчить: «Який попит був тоді на словники, це видно з того, що словник В. Дубровського був виданий шість раз, а словник П. і П. Терпил на протязі трьох місяців – чотири рази» [9, с. 316]. Ці словники використовувались як навчальні та нормативні посібники, незважаючи на їхню неоднорідність з погляду сучасної лексикографії. Сам Чапленко зауважує: «...у авторів, зорієнтованих уже на „наддніпрянську” мову, було багато льокальних, говіркових явищ [9, с. 329].

Однак зі зміцненням радянської влади ситуація кардинально змінилася. Роботи Віктора Дубровського піддалися жорсткій ідеологічній критиці, були вилучені з бібліотек і оголошені «ідеологічно шкідливими». Зокрема, його словники потрапили до зведеного покажчика застарілих видань, що «не підлягають використанню в бібліотеках громадського користування та книготорговельній сітці» [14, с. 97]. Ці словники включено до науково-допоміжного бібліографічного покажчика «Спецфонд Книжкової палати України (1917–1921 рр.)», що засвідчує факт їх репресування як заборонених видань [15, с. 15, 39]. Вони також наявні в паперовому каталозі репресованої літератури, яка зберігається у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Ідеологічна атака на Дубровського здійснювалася і з боку радянських літературних і мовознавчих авторитетів, зокрема, вже згаданого Л. Горєцького та М. Рильського, який жорстко висловився про словник Дубровського: «Перед нами образчик националистического словаря, написанного в угоду тенденции – доказать, что украинский язык не только самостоятелен, но и очень далек от языка русского» [15, с. 356-357]. Ці оцінки не лише суперечать сучасному баченню ролі Дубровського у формуванні української лексикографії, а й виявляють типову для радянського часу спробу витіснення «націоналістичного» дискурсу з академічного і публічного простору. Насправді ж, як слушно зазначав М. Йогансен, словник Дубровського був надзвичайно корисним «вправному робітникові», зокрема перекладачам і літераторам, і «міг майже замінити солідний словник Уманця й Спілки» [28, с.10].

Лише після відновлення незалежності України почалася поступова реабілітація спадщини Віктора Дубровського. У 2013 р. його «Словник московсько-український» був перевиданий Інститутом української мови НАН України у серії «Лексикографічна спадщина України» [29].

У 1919–1925 рр. Віктор Дубровський працював у складі Комісії для складання Словника живої української мови при ВУАН, а з 1926 року – вже як науковий співробітник Інституту української наукової мови ВУАН, що засвідчує його безпосередню участь у формуванні наукової термінології та мовної політики доби українізації. У 1925 р. він укладає два спеціалізовані лексикографічні видання: «Словник термінів з обсягу культури та технології цукрових буряків» і «Російсько-український технічний словник з додатком сільськогосподарських термінів». У 1926 р. з'являється друге, доповнене видання останнього, де автор охопив понад 30 галузей знань – від електротехніки, архітектури й фізики до цукроварства, ремесел і водного транспорту.

Ця праця одразу була високо оцінена сучасниками. Зокрема, К. Туркало вважав, що «Російсько-Український Технічний словник В. Дубровського належить до тієї категорії книжок, що на неї дуже бідний український книжковий ринок», а також наголошував на його вагомому внеску в унормування термінології в умовах українізації: «Частковий перехід високих шкіл, а надто технічних, на викладову українську мову потребує термінологічних словників...» [30, с. 87-88]. Туркало також підкреслював, що поданий матеріал «зможе стати за тверду підвалину для дальшої основної, сталої технічної термінології», незважаючи на окремі недоліки [30, с. 90].

Досвід термінологічної роботи дав змогу Дубровському долучитися до видання науково-популярної літератури технічного та аграрного спрямування як фаховому редакторові наукової мови. Зокрема, саме він редагував мову таких праць, як «Будова шкаралущних оболонок курячого яйця» (1931), «Перещеплення – засіб підвищити врожайність овочевих дерев» (1931) і «Доільні машини» (1931), випущених Держсільгоспвидавом у Харкові та Києві. Це свідчить про те, що у 1930-х роках його фахове слово ще лишалося затребуваним в українськомовній науково-технічній сфері.

У 1929 р. Дубровський, разом із колегою по Інституту української наукової мови ВУАН Миколою Гладким уклав «Правописний словник-показчик до офіційного „Українського правопису“ Народного комісаріату освіти УСРР» (Київ, 1929), що був перевиданий у 1930 р. в Харкові. Цей словник сприяв процесові упорядкування української літературної норми після ухвалення правопису 1928 р. [3, с. 4]. Вже тоді Дубровський мав репутацію укладача словників, які активно використовувалися в освітній, видавничій та перекладацькій практиці. Як зазначав Майк Йогансен, «для недосвідченого перекладача вони обидва (словники Дубровського і Іваницького-Шумлянського) мало годяться, а для вправного робітника, що знає українську мову, може стати в пригоді з цих двох тільки словник Дубровського... На багатьох нових українських прозаїках, і саме на найкращих, позначився вплив цього словника» [28, с. 10]. У тій же рецензії Йогансен особливо наголосив на цінності словника Дубровського саме для художнього перекладу: «Велику службу він може одслужити саме перекладачеві белетристичних творів, віршів і т.п.» [28, с. 10].

Ця оцінка промовисто свідчить, що лексикографічна діяльність Дубровського була тісно пов'язана з практикою художнього перекладу. І справді, у 1929–1933 рр. він активно працює як перекладач з французької, угорської та німецької мов. У його перекладах виходять твори Еміля Золя «Гроші» (1929), Бели Іллеша «Степанів Килим» (1930), Альберта Готтопа «Жінка з моря» (1932), Ернста Глезера «Мир» (1933), а також рецензований ним переклад повісті П. Меріме «Кармен» (1930). Як видно, Дубровський виступає не лише перекладачем, а й автором вступних статей і рецензій, що засвідчує його компетентність у літературному аналізі та глибоке володіння мовним матеріалом.

У розпал цієї науково-видавничої діяльності, 15 вересня 1929 р., Віктора Дубровського було заарештовано у справі так званої «Спілки Визволення України» (СВУ) – сфабрикованої репресивної кампанії проти української інтелігенції, організованої ДПУ [6, с. 89-91]. Під час судового засідання він представився як «редактор наукової мови» [7, с. 10]. Незважаючи на відсутність конкретних звинувачень та доказів Дубровського засудили до трьох років ув'язнення за ст. 54–11 КК УРСР. Покарання відбував у Ярославському політизоляторі (1932–1936) [4]. Після звільнення він оселився в місті Алма-Ата (тепер – Алмати, Казахстан), де працював на скромній посаді в місцевому цукротресті. Як згадував Б. Антоненко-Давидович, «він жив замкнено з донькою і тещею, старанно уникаючи нових знайомств та будь-яких контактів із збіговиськом української інтелігенції в Алма-Аті... Досить з мене того “чаю”, що я попив у Єфремова!» [13, с. 450-451]. Він визнавав, що участь у СВУ йому приписали безпідставно: «Отже, виходить, СВУ насправді не було? – спитав я (Антоненко-Давидович. – Х. А.). – Розуміється, не було!» [13, с. 451]. Однак, попри обережність, він знову став жертвою репресій: 1 грудня 1937 р. В. Дубровського повторно заарештували та засудили до десяти років позбавлення волі [6, с. 95; 4]. Про цей другий арешт Б. Антоненко-Давидович писав із гіркою іронією: «Знову взято за ґрати в Алма-Аті засланого туди з ярославського політизолятора Дубровського, дарма що він зарікся пити в будь-яких гостях чаї після фатального чаювання в Єфремова» (Антоненко-Давидович, 1999, с. 460) [13, с. 460].

Після шести років ув'язнення, 16 грудня 1942 р., Особлива нарада НКВС переглянула попередній вирок і скоротила термін покарання. 22 лютого 1943 р. Дубровського було звільнено зі «Свободлагу» в Амурській області [6, с. 95]. Подальша доля вченого невідома. За словами Антоненка-Давидовича, «де та як він скінчив своє життя – не знав навіть син, з яким у мене налагодились зв'язки після мого довголітнього перебування в ув'язненні та засланні» [13, с. 453]. У 1989 р. Віктора Дубровського було реабілітовано [4].

Важливо уточнити, що у дослідницькій та бібліографічній літературі простежується систематична плутанина між Віктором Григоровичем Дубровським та його сучасником і однофамільцем Василем Васильовичем Дубровським. У ряді джерел, зокрема у фундаментальному виданні «Українська інтелігенція і влада: Зведення секретного відділу ДПУ УСРР 1927–1929 рр.» [31], спостерігається отождолення цих двох осіб: свідчення сексотів, що стосуються діяльності Василя

Дубровського як працівника Наркомпросу і перекладача, були помилково приписані Віктору Дубровському [31, с. 85, 154, 198, 287, 669].

Ці помилки мають різне походження. В Енциклопедії сучасної України [4]. Віктору Григоровичу помилково приписано лише бібліографічні праці Василя Васильовича, зокрема: «Нариси з історії Чернігівської Троїцько-Іллінської друкарні в першій половині XIX ст.» (Бібліол. вісті, 1926, № 1; 1927, № 3) та «Про українську наукову бібліографію» (Бібліол. вісті, 1926, № 4) [4]. Натомість у паперових каталогах Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського та Книжкової палати України ще з радянського періоду трапляються випадки хибного приписування перекладних праць Василя Дубровського Віктору Григоровичу. Основною причиною стала відсутність зазначення по батькові в бібліографічних описах: обидва діячі фігурують як «В. Дубровський», що унеможливило точну ідентифікацію. У результаті Віктору Григоровичу були помилково приписані перекладні й публіцистичні видання, що належать Василю Васильовичу, зокрема: (1) Халід Рефік. Ятик Еміне. Переклад з турецької В. Дубровського. Харків; Київ : Література і мистецтво, 1931; (2) Кадрі Якуб. Нур Баба. Передмова й переклад з турецької В. Дубровського. Харків : Рух, 1932; (3) Сейф Еддін Омер. Оповідання. Передмова й переклад з турецької В. Дубровського. Харків : Рух, 1932.

Аналогічна помилка простежується й у «Зведеному покажчику застарілих видань, що не підлягають використанню в бібліотеках громадського користування та книготорговельній сітці» [14, с. 97]. У ньому авторство таких праць Василя Васильовича Дубровського, як (1) Музеї на Україні (Харків : ДВУ, 1929. 60 с.); (2) Селянські рухи на Україні після 1861 р. Т. І. Чернігівська губ. (1861–1866 рр.). (Харків : ДВУ, 1928. 216 с.), – також помилково уналежнено до Віктора Григоровича Дубровського, що лише закріпило хибну бібліографічну традицію. Така системна плутанина свідчить про необхідність ретельного перегляду старих бібліографічних записів, особливо у тих випадках, коли автор позначений лише ініціалом та прізвищем, без вказання по батькові. Залучення додаткових джерел для уточнення авторства є ключовим для відновлення біографічної та бібліографічної точності щодо обох діячів.

Висновки. Аналіз творчого доробку репресованого радянською владою і майже забутого Віктора Григоровича Дубровського дає підстави для високої оцінки його діяльності як лексикографа, редактора, перекладача та автора популярних праць.

В ході дослідження виявлено та розшифровано низку раніше невідомих криптонімів автора – серед них В. Дик-ий, В. Дикий, В. Д-кий, В. Диканський, В. Ди-кий. Це сприяє глибшому розумінню різноманіття підписів Дубровського у джерелах і унеможливує плутанину з однофамільцем Василем Васильовичем Дубровським.

До наукового обігу введено низку раніше невідомих або вилучених із доступу праць та атрибутовано видання, які попередньо не пов'язували беззаперечно з Віктором Дубровським (Клиновецька, 3. Страви й напитки на Україні, 1911; Чи є в нас по закону автономія?, 1917), що суттєво доповнює уявлення про роль Віктора Дубровського в розвитку української гуманітаристики. Це має особливе значення у контексті викриття репресій радянського тоталітарного режиму проти української інтелектуальної еліти.

Важливим результатом проведеного дослідження є найповніша на сьогодні бібліографія творів Віктора Григоровича Дубровського з 47 позицій, яка значно розширює доступ до джерел і дає змогу краще осмислити масштаб наукової спадщини вченого:

Бібліографія праць Віктора Дубровського
(укладено за вимогами ДСТУ ГОСТ 7.1:2006,
з розташуванням позицій у хронологічному порядку)

Рік	Бібліографічний запис	Роль В. Г. Дубровського
1909	1. Дубровський В. Г. Українсько-російський словник [Текст] / В. Г. Дубровський; за ред. І. Степенка. – Київ : Час: Друкарня 1-ої Київської Артлії Друкарської Справи, Трьохсвятительська, 5, 1909. – 322 с.	Автор, укладач
1911	2. Клиновецька, З. Страви й напитки на Україні [Текст] : куховарська книга / З. Клиновецька [В. Г. Дубровський]. – Київ; Львів : Друкарня 1-ої Київської Друкарської Спілки, 1911. – 174 с. – (Книжна летопись; № 26).	Укладач
1913	3. Клиновецька, З. Страви й напитки на Україні [Текст] : [куховарська книга] / З. Клиновецька [В. Г. Дубровський]. – 2-ге вид. – Київ; Львів: Друкарня 1-ої Київської Друкарської Спілки, 1913. – 174 с.	Укладач
1914	4. Дубровський, В. Г. Українсько-російський словник [Текст] / В. Г. Дубровський. – Вид. 2-ге. – Київ : Час, 1914. – 359 с.	Автор, укладач
1917	5. Дубровський, В. Московсько-українська фразеологія [Текст] / В. Дубровський. – Київ : Друкарня бувшої Київської Друкарської Спілки, 1917. – 147 с.	Автор
	6. Дубровський, В. Г. Українсько-російський словник [Текст] / В. Г. Дубровський. – 3-тє вид. – Київ : Час, 1917. – 361 с.	Укладач
	7. [Дубровський, В.] Чи є в нас по закону автономія? [Текст] / В. Дубровський. – Київ : Січ, 1917. – 14 с. – (Видавництво «Січ»; № 4).	Автор
	8. Дубровський В. Про земельну справу: [рецензія] // Книгарь: літопис українського письменства / вид. Товариство «Час». Київ, 1917. Ч. 1 (вересень). С. 23.	Рецензент, оглядач
	9. Дубровський В. Матушевський Ф. Права національних меншостей: [рецензія] // Книгарь: літопис українського письменства / вид. Товариство «Час». Київ, 1917. Ч. 1 (вересень). С. 24.	
	10. Дубровський В. Михайло Федоренко. До невідомих громадян українців: [рецензія] // Книгарь: літопис українського письменства / вид. Товариство «Час». Київ, 1917. Ч. 1 (вересень). С. 25.	
	11. В. Д-кий [Дубровський В.] Вільне слово (поезії і пісні). Пісні Вільної України. Пісні волі. Українські пісні волі: [рецензія] // Книгарь: літопис українського письменства / вид. Товариство «Час». Київ, 1917. Ч. 1 (вересень). С. 35.	
	12. Дубровський В. Маєвський Й. Червоний імперіалізм: [рецензія] // Книгарь : літопис українського письменства / вид. Товариство «Час». Київ, 1917. Ч. 2 (жовтень). С. 63-64.	
	13. Дубровський В. Злобинців М. Автономія України: [рецензія] // Книгарь : літопис українського письменства / вид. Товариство «Час». Київ, 1917. Ч. 2 (жовтень). С. 65.	
	14. Дубровський В. Трактат України з Московщиною – 1654 р. і Універсал Центральної Ради 1917 р.: [рецензія] // Книгарь : літопис українського письменства / вид. Товариство «Час». Київ, 1917. Ч. 2 (жовтень). С. 68.	

Рік	Бібліографічний запис	Роль В. Г. Дубровського
	15. Дубровський В. Грушевський М. Переяславська Умова України з Москвою 1654 року: [рецензія] // Книгарь: літопис українського письменства / вид. Товариство «Час». Київ, 1917. Ч. 3 (листопад). С. 118–119.	
	16. В. Д-кий [Дубровський В.] Українські революційні пісні 1905 р. і раніше. Збірка українських національно-революційних пісень. Робітничі пісні: [рецензія] // Книгарь: літопис українського письменства / вид. Товариство «Час». Київ, 1917. Ч. 3 (листопад). С. 151–152.	
	17. Дубровський В. Злобинців М. Найкращі здобутки Великої Французької Революції (1792–1795 р.) : [рецензія] // Книгарь: літопис українського письменства / вид. Товариство «Час». Київ, 1917. Ч. 4 (грудень). С. 199.	
	18. В. Д-кий [Дубровський В.] Т. Г. Шевченко. Кавказ. Саул. Розрита могила. Царі. Сон. Єретик: [рецензія] // Книгарь: літопис українського письменства / вид. Товариство «Час». Київ, 1917. Ч. 4 (грудень). С. 211–212.	
	19. В. Д-кий [Дубровський В.] «Ще не вмерла Україна» – збірка патріотичних і революційних пісень. Пісні. Видавництво Кубанської «Просвіти»: [рецензія] // Книгарь: літопис українського письменства / вид. Товариство «Час». Київ, 1917. Ч. 4 (грудень). С. 212.	
1918	20. Дубровський, В. Словник московсько-український [Текст] / В. Дубровський. – Київ : Рідна мова, 1918. – 544 с.	Укладач
	21. Дубровський, В. Г. Словник українсько-московський [Текст] / В. Г. Дубровський. – Вид. 3-тє. – Київ : Рідна мова, [1918]. – 361 с.	
	22. Дубровський, В. Г. Словник українсько-московський [Текст] / В. Г. Дубровський. – Вид. 5-тє. – Київ : Рідна мова, [1918]. – 361 с.	
	23. Дубровський, В. Словник московсько-український [Текст] / В. Дубровський. – Вид. 6-тє. – Київ : Рідна мова, 1918. – 361 с.	Укладач
	24. Клиновецька, З. Страви й напитки на Україні [Текст] : куховарська книга / З. Клиновецька [В. Г. Дубровський]. – 3-тє вид. – Київ; Львів : Друкарня 1-ої Київської Друкарської Спілки, 1918. – 174 с.	
	25. В. Дик-ий [Дубровський В.] Л. Ельський «Весняної ночі» : [рецензія] // Книгарь: літопис українського письменства / вид. Товариство «Час». Київ, 1918. Ч. 7 (березень). С. 412–413.	Рецензент, оглядач
	26. В. Дикий [Дубровський В.] Кобець О. Пѣсни плѣнника : [рецензія] // Книгарь: літопис українського письменства / вид. Товариство «Час». Київ, 1918. Ч. 8 (квітень). С. 474.	
	27. В. Диканський [Дубровський В.] Іван Косинин – Бібліст. (Нариси з американського життя) : [рецензія] // Книгарь: літопис українського письменства / вид. Товариство «Час». Київ, 1918. Ч. 9 (травень). С. 524–525.	
	28. В. Д-кий [Дубровський В.] Іван Косинин. Блакитна Аквареля: [рецензія] // Книгарь: літопис українського письменства / вид. Товариство «Час». Київ, 1918. Ч. 10 (червень). С. 573–574.	
	29. В. Д-кий [Дубровський В.] Збірники українських поезій про волю : [рецензія] // Книгарь: літопис українського письменства / вид. Товариство «Час». Київ, 1918. Ч. 12–13 (серпень–вересень). С. 762.	
	30. В. Дкий [Дубровський В.] Ів. Рекун. Школа на Вкраїні : [рецензія] // Книгарь: літопис українського письменства / вид. Товариство «Час». Київ, 1918. Ч. 14 (жовтень). С. 862.	
	31. В. Д-кий [Дубровський В.] Герман Банг. Чотири торти : [рецензія] // Книгарь: літопис українського письменства / вид. Товариство «Час». Київ, 1918. Ч. 16 (грудень). С. 966–967.	

Рік	Бібліографічний запис		Роль В. Г. Дубровського
1919	32.	В. Дикий [Дубровський В.] Універсальна бібліотека Видавництва «Грунт» в Києві : [рецензія] // Книгарь: літопис українського письменства / вид. Товариство «Час». Київ, 1919. Ч. 18 (лютий). С. 1140–1142.	Рецензент, оглядач
	33.	В. Дикий [Дубровський В.] Шевченко Т. Катерина : [рецензія] // Книгарь: літопис українського письменства / вид. Товариство «Час». Київ, 1919. Ч. 19 (березень). С. 1227.	
	34.	В. Дикий [Дубровський В.] Шевченко Т. Катерина : [рецензія] // Книгарь: літопис українського письменства / вид. Товариство «Час». Київ, 1919. Ч. 20 (квітень). С. 1227.	
1925	35.	Дубровський, В. Г. Словник термінів з обсягу культури та технології цукрових буряків [Текст] / В. Г. Дубровський // Городецький С. Культура цукрових буряків на Україні. – [Б. м. : б. в.], 1925. – С. 309–374.	Укладач
	36.	Дубровський, В. Російсько-український технічний словник з додатком сільськогосподарських термінів [Текст] : відбиток з книги проф. С. Городецького «Культура цукрових буряків» / В. Дубровський. – Київ : Київ-Друк, 1925. – 72 с.	Укладач
1926	37.	Дубровський, В. Російсько-український технічний словник [Текст] / В. Дубровський. – Вид. 2-ге, змінене та допов. – Київ : Київ-Друк, 1926. – 104 с.	Укладач
1929	38.	Гладкий, М. Правописний словник-показчик до офіційного «Українського правопису» Народного комісаріату освіти УСРР [Текст] / М. Гладкий, В. Дубровський. – Київ : [б. в.], 1929. – 42 с.	Співукладач
	39.	Золя, Е. Твори [Текст] : у ... т. / Еміль Золя ; пер. з фр. В. Дубровського. – Харків : Державне видавництво України, 1929. – Т. 9: Гроші : роман. – 416 с.	Перекладач
1930	40.	Гладкий, М. Д. Правописний словник-показчик до офіційного «Українського правопису» Народного комісаріату освіти УРСР [Текст] / М. Д. Гладкий, В. Г. Дубровський. – Харків ; Київ : Державне видавництво України, 1930. – 42 с.	Співукладач
	41.	Іллеш, Б. Степанів Килим [Текст] : оповідання / Бела Іллеш; пер. з угор. та передм. В. Дубровського. – Харків; Київ : Книгоспілка, 1930. – 84 с. – (Бібліотека для всіх).	Перекладач, автор передмови
	42.	Меріме, П. Кармен [Текст] / Проспер Меріме; пер. з фр. Б. Ткаченка; рецензент В. Дубровський. – Харків : Державне видавництво України, 1930. – 93 с.	Рецензент
1931	43.	Нікітін, Я. С. Будова шкаралушних оболонок курячого яйця [Текст] / Я. С. Нікітін; мову зредагував В. В. Дубровський. – Харків; Одеса : Держсільгоспвидав, 1931. – 32 с.	Редактор наукової мови
	44.	Ро, Л. Перещеплення – засіб підвищити врожайність овочевих дерев [Текст] / Л. Ро; мову зредагував В. В. Дубровський. – Харків : Держсільгоспвидав, 1931. – 16 с.	Редактор наукової мови
	45.	Федосов, А. Доїльні машини [Текст] / А. Федосов, А. Воробйов; мову зредагував В. В. Дубровський. – Харків; Київ : Держсільгоспвидав, 1931. – 112 с.	Редактор наукової мови
1932	46.	Готтоп, А. Жінка з моря [Текст] : роман / Альберт Готтоп; пер. з нім. та вступ. ст. В. Дубровського. – Харків; Київ : Література і мистецтво, 1932. – 244 с.	Перекладач, автор вступу
1933	47.	Глезер, Е. Мир [Текст] : роман / Ернст Глезер; пер. з нім. В. Дубровського; передм. В. Фурера. – Харків : Література і мистецтво, 1933. – 284 с.	Перекладач

Повернення імені Віктора Григоровича Дубровського до наукового дискурсу сприятиме усуненню історичних спотворень та кращому розумінню його внеску в українську культуру.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ляшенко О. Л. Московсько-українська фразеологія В. Г. Дубровського у світлі сучасного розуміння проблем перекладознавства. *Вісник Одеського національного університету*. 2009. Т. 14, Вип. 19. С. 252–262.
2. Томіленко Л. М., Рабулець О. Г. Словник московсько-український В. Дубровського: склад і структура. *Мовознавство*. 2015. № 4. С. 89–96.
3. Гриценко П. Непроминальний досвід розбудови української мови. *Словник московсько-український В. Дубровський*. Київ: КММ, 2013. С. 3–8.
4. Дубровський В. Г. Віктор Григорович / *Й. О. Дзендзелівський*. Енциклопедія Сучасної України. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2008. URL: <https://esu.com.ua/article-19309> (дата звернення: 21.10.2025).
5. Кутинський М. Некрополь України. Дніпро. 1991. № 8. С. 201.
6. Злочин = Crime / упоряд. Петро Кардаш. Мельбурн; Київ: Фортуна, 2003. 555 с.
7. Спілка визволення України: стенографічний звіт судового процесу. Т. 1. Харків: Державне видавниче об'єднання України, 1931. 356 с.
8. Ніковський А. Рецензія на: *Дубровський В. Московсько-українська фразеологія*. Книгарь: літопис українського письменства. 1917. Ч. 4. С. 200–204.
9. Чаплєнко В. Історія нової української літературної мови. Нью-Йорк: [б. в.], 1970. 446 с.
10. Горецький Л. М. Історія української лексикографії. Київ: Вид-во АН УРСР, 1963. 245 с.
11. Рильський М. Т. Зібрання творів: Т. 16: Фольклористика, теорія перекладу. Київ: Наук. думка, 1987. 600 с.
12. Лист, писаний Неонілою Біличенко, 06.03.1967 р. // Шевчук А. О., Шевчук В. О. Розмова з ворожим підслухом: Листи з концтабору. Харків: Права людини, 2007. С. 110–111.
13. Антоненко-Давидович Б. Д. Твори: Т. 2: Сибірські новели. Київ: Наук. думка, 1999. 656 с.
14. Зведений покажчик застарілих видань, що не підлягають використанню в бібліотеках №12026. Харків: Видавництво Книжкової палати УРСР, 1954. 160 с.
15. Спецфонд Книжкової палати України (1917–1921 рр.): бібліографічний покажчик. Київ: Книжкова палата України, 2003. 360 с.
16. Бібліографічний покажчик відсутніх у фонді Державного архіву друку неперіодичних і періодичних видань (1917—1918 рр.). Київ, 2010. 168 с.
17. Народний ілюстрований календар «Просвіти». Річник 34. Львів, 1911. 246 с.
18. Товариство «Час» у Києві продовжує на 1918 рік видання й приймає передплату на часопис «Книгарь». *Книгарь: літопис українського письменства*. Київ, 1917. Ч. 4. С. 235.
19. Товариство «Час» у Києві продовжує на 1919 рік видання й приймає передплату на часопис «Книгарь». *Книгарь: літопис українського письменства*. Київ, 1918. Ч. 16. С. 118.
20. Кооперативне Видавниче Товариство «Час» у Києві продовжує на 1920 рік видання й приймає передплату на місячник «Книгарь». *Книгарь: літопис українського письменства*. Київ, 1919. Ч. 28. С. 1978.

21. Дубровський В. Г. Українсько-російський словник. Київ: Час, 1909. 322 с.
22. Клиновецька З. Страви й напитки на Україні. Київ-Львів, 1911. 174 с.
23. Довгань Г. В. Становлення та розвиток законодавства України про інтелектуальну власність. Львів, 2008. 222 с.
24. Дубровський В. Ельський Л. «Весняної ночі»: рецензія. *Книгарь: літопис українського письменства*. Київ, 1918. Ч. 7. С. 412–413.
25. Дубровський В. Чи є в нас по закону автономія? Київ: Січ, 1917. 14 с.
26. Дубровський В. Московсько-українська фразеологія. Київ, 1917. 147 с.
27. Лобода А. Словники: рецензія на В. Дубровський. *Словник московсько-український. Книгарь: літопис українського письменства*. Київ, 1918. Ч. 15. С. 907–911.
28. Йогансен М. Lexica – сучасні українські словники практичного вжитку. *Нова книга*. 1925. № 7–8. С. 9–10.
29. Дубровський В. Словник московсько-український / Інститут української мови НАН України. Київ: КММ, 2013. 464 с.
30. Туркало К. Дубровський В. Російсько-український технічний словник: рецензія. *Вісник Інституту української наукової мови*. Київ, 1928. № 1. С. 87–90.
31. Українська інтелігенція і влада: Зведення секретного відділу ДПУ УСРР 1927–1929 рр. Київ, 2012. 756 с.

REFERENCES

1. Liashenko, O. (2009). Moskovsko-ukrainska frazeolohiia V. H. Dubrovskoho u svitli suchasnoho rozuminnia problem perekladoznavstva. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu*, 14(19), 252–262 (in Ukrainian).
2. Tomilenko, L., & Rabulets, O. (2015). Slovyk moskovsko-ukrainskyi V. Dubrovskoho: sklad i struktura. *Movoznavstvo*, 4, 89–96 (in Ukrainian).
3. Hrytsenko, P. (2013). Nepromynalnyi dosvid rozbudovy ukrainskoi movy. *Slovyk moskovsko-ukrainskyi V. Dubrovskiy*. Kyiv: KMM, 3–8 (in Ukrainian).
4. Dubrovskiy, V. (2008). Viktor Hryhorovych / Y. Dzendzelivskiy. V *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy*. Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy. URL: <https://esu.com.ua/article-19309> (data zvernennia: 21.10.2025). (in Ukrainian).
5. Kutynskiy, M. (1991). *Nekropol Ukrainy*. Dnipro, 8, 201 (in Ukrainian).
6. Zlochyn = Crime (P. Kardash, uporiad.). (2003). Melburn; Kyiv: Fortuna. 555 s. (in Ukrainian).
7. Spilka vyzvolennia Ukrainy: stenohrafichniy zvit sudovoho protsesu. (1931). T. 1. Kharkiv: Derzhavne vydavnyche ob'iednannia Ukrainy. 356 s. (in Ukrainian).
8. Nikovskiy, A. (1917). Retsenzii na: Dubrovskiy, V. *Moskovsko-ukrainska frazeolohiia*. Knyhar: litopys ukrainskoho pysmenstva, 4, 200–204. (in Ukrainian).
9. Chaplenko, V. (1970). *Istoriia novoi ukrainskoi literaturnoi movy*. Niu-Iork: [b. v.]. 446 s. (in Ukrainian).
10. Horetskyi, L. (1963). *Istoriia ukrainskoi leksykohrafi*. Kyiv: Vyd-vo AN URSR. 245 s. (in Ukrainian).
11. Rylskiy, M. (1987). *Zibrannia tvoriv*. T. 16: Folklorystyka, teoriia perekladu. Kyiv: Nauk. dumka. 600 s. (in Ukrainian).

12. Lyst, pysanyi Neoniloiu Bilychenko, 06.03.1967 r. // Shevchuk, A., & Shevchuk, V.(2007). Rozмова z vorozhym pidslukhom: Lysty z kontstaboru. Kharkiv: Prava liudyny, 110–111 (in Ukrainian).
13. Antonenko-Davydovych, B. (1999). Tvory: T. 2: Sybirski novely. Kyiv: Nauk. dumka. 656 s. (in Ukrainian).
14. Zvedenyi pokazhchyk zastarylykh vydan, shcho ne pidliahaiut vykorystanniu v bibliotekakh №12026. (1954). Kharkiv: Vydavnytstvo Knyzhkovoï palaty URSR. 160 s. (in Ukrainian).
15. Spetsfond Knyzhkovoï palaty Ukrainy (1917–1921 rr.): bibliohrafichni pokazhchyk. (2003). Kyiv: Knyzhkova palata Ukrainy. 360 s. (in Ukrainian).
16. Bibliohrafichni pokazhchyk vidsutnykh u fondi Derzhavnogo arkhivu druku neperiodychnykh i periodychnykh vydan (1917—1918 rr.). (2010). Kyiv. 168 s. (in Ukrainian).
17. Narodnyi iliustrovanyi kalendar «Prosvity». (1911). Richnyk 34. Lviv. 246 s. (in Ukrainian).
18. Tovarystvo «Chas» u Kyievi prodovzhuie na 1918 rik vydannia y pryimaie peredplatu na chasopys «Knyhar». Knyhar: litopys ukrainskoho pysmenstva, 4, 235. (in Ukrainian).
19. Tovarystvo «Chas» u Kyievi prodovzhuie na 1919 rik vydannia y pryimaie peredplatu na chasopys «Knyhar». Knyhar: litopys ukrainskoho pysmenstva, 16, 118. (in Ukrainian).
20. Kooperativne Vydavnyche Tovarystvo «Chas» u Kyievi prodovzhuie na 1920 rik vydannia y pryimaie peredplatu na misiachnyk «Knyhar». Knyhar: litopys ukrainskoho pysmenstva, 28, 1978. (in Ukrainian).
21. Dubrovskiy, V. (1909). Ukrainsko-rosiiskiy slovnyk. Kyiv: Chas. 322 s. (in Ukrainian).
22. Klynovetska, Z. (1911). Stravy y napytky na Ukraini. Kyiv-Lviv. 174 s. (in Ukrainian).
23. Dovhan, H. (2008). Stanovlennia ta rozvytok zakonodavstva Ukrainy pro intelektualnu vlasnist. Lviv. 222 s. (in Ukrainian).
24. Dubrovskiy, V. El'skyy, L. (1918). «Vesnianoi nochi»: retsenziia. Knyhar: litopys ukrainskoho pysmenstva, 7, 412–413. (in Ukrainian).
25. Dubrovskiy, V. (1917). Chy ye v nas po zakonu avtonomiia? Kyiv: Sich. 14 s. (in Ukrainian).
26. Dubrovskiy, V. (1917). Moskovsko-ukrainska frazeolohiia. Kyiv. 147 s. (in Ukrainian).
27. Loboda, A. (1918). Slovyky: retsenziia na V. Dubrovskiy. Slovnyk moskovsko-ukrainskyy. Knyhar: litopys ukrainskoho pysmenstva, 15, 907–911 (in Ukrainian).
28. Yohansen, M. (1925). Lexica – suchasni ukrainski slovyky praktychnoho vzhytku. Nova knyha, 7–8, 9–10 (in Ukrainian).
29. Dubrovskiy, V. (2013). Slovnyk moskovsko-ukrainskyy. Instytut ukrainskoi movy NAN Ukrainy. Kyiv: KMM. 464 s.
30. Turkalo, K. (1928). Rosiisko-ukrainskyy tekhnichnyi slovnyk: retsenziia. Visnyk Instytutu ukrainskoi naukovoï movy, 1, 87–90 (in Ukrainian).
31. Ukrainska intelihentsiia i vlada: Zvedennia sekretnoho viddilu DPU USRR 1927–1929 rr. (2012). Kyiv. 756 s. (in Ukrainian).

A FORGOTTEN FIGURE OF UKRAINIAN CULTURE: THE LEXICOLOGICAL, EDITORIAL, AND TRANSLATIONAL LEGACY OF VIKTOR DUBROVSKYI

Kh. A. Astaptseva

*Lviv Polytechnic National University
19 Pid Holoskom Street, Lviv, 79020, Ukraine
krisast@ukr.net*

This article addresses the issue of the systematic exclusion of Viktor Hryhorovych Dubrovskiy (1876 – after 1943?) from the scientific discourse due to Stalinist repressions, which led to the prolonged suppression of his significant contribution to lexicography, scholarly editing, and translation studies. The article reconstructs a scholarly-biographical portrait of Viktor Hryhorovych Dubrovskiy as the author of a national-political treatise on the autonomy of Ukraine, “Chy ye v nas po zakonu avtonomiia?” [“Do We Have Autonomy by Law?”] (1917), compiler and editor of the first Ukrainian-language cookbook in the Dnieper region, “Stravy y napytky na Ukraini” [“Dishes and Drinks in Ukraine”] (1911, 1913, 1918), under the pseudonym Z. Klynovetska, lexicographer, scientific language editor, reviewer, and translator. For the first time, previously censored and unknown works are introduced into scholarly circulation, and several cryptonyms used by the researcher are decoded.

The article also offers a detailed analysis of Viktor Dubrovskiy’s activities as part of the editorial team of the journal Knyhar (The Bookseller), which played a crucial role in popularizing Ukrainian publishing under conditions of political repression. A comprehensive bibliography of 47 items is provided, significantly expanding access to sources and allowing for a better understanding of the scope of V. H. Dubrovskiy’s scientific legacy. The study corrects historical distortions in the biographical and bibliographical data concerning both Viktor Hryhorovych and Vasyl Vasylovych Dubrovskiy, which had hindered the attribution of the former’s legacy.

In the process of writing this article, catalogs of repressed literature from the Vernadsky National Library of Ukraine and the Ivan Fedorov Book Chamber of Ukraine were examined. The study of archival and bibliographical materials, particularly the “Consolidated Index of Outdated Publications” (1954) and “Special Fund of the Book Chamber of Ukraine” (2003), helped to expand the source base of the research. These materials confirm the fact of the removal and destruction of Dubrovskiy’s works during the Soviet period.

Keywords: Viktor Hryhorovych Dubrovskiy, Vasyl Vasylovych Dubrovskiy, Z. Klynovetska, lexicography, scholarly editing, repressed literature, attribution of printed works, Knyhar: litopys ukrainskoho pysmenstva [The Bookseller: Chronicle of Ukrainian Literature].

Стаття надійшла до редакції 22.09.2025

Received 22.09.2025